

Zsinka László:
AZ EURÓPAI CIVILIZÁCIÓ KIALAKULÁSA
oktatási segédanyag
vázlat

A római császárság

Az európai civilizáció alapelemei

- 1.) Görög-római politikai és kulturális örökség
- 2.) Zsidó és keresztény vallás
- 3.) Törzsi-népi kultúrák (kelta, germán szláv)

A három alapelem elmélyülő kölcsönhatása a római császárságban kezdődik.

A római császárság területi kiterjedése: „mediterrán birodalom”, amely körbeveszi a Földközi-tengert. Más birodalmakkal összevetve földrajzi szempontból egyedülálló jelenség.

Augustus principátusa

A késő köztársaságkor (Kr.e. 1. század) polgárháborúi az egyeduralkodó kialakulásához vezettek.

Julius Caesar unokaöccse, Octavianus nyerte meg a küzdelmet, aki legyőzte vetélytársait, és Kr.u. 27-től bevezette a principátus rendszerét.

A principátus a császárság első két évszázadára (Kr.u.1-2. sz.) jellemző burkolt egyeduralkodói forma. Az uralkodók általában bevonták a kormányzásba a szenátust.

SZÖVEG + KÉP: Augustus Prima Porta-i szobra

SZÖVEG + KÉP: Monumentum Ancyranum + Tacitus

Augustus principátusának jellege

A principátust a történelmi szakirodalom kétféleképpen értelmezi:

- 1.) alkotmányos monarchiának
- 2.) leplezett katonai diktatúrának

Mérleg:

- Augustus a köztársaság megújításának programját képviselte, és közben egy merőben új politikai berendezkedés jött létre.
- Az uralkodó köztársasági címeket vett fel, és ez képezte hatalma alapját: princeps senatus (szenátus elnöke), proconsul (tartományok kormányzója), néptribunus (aki sacrosanctus = szent és sérthetetlen), pontifex maximus (főpap).
- Proconsuli jogkörénél fogva valamennyi határmenti tartományban állomásozó haderő fölött irányító hatalma volt. (Csak a határon állomásozott haderő)

Augustus principátusának jellegéhez:

- a konzervatív római értékeket helyezte előtérbe (házasság, család)
- európai kontinentális terjeszkedés: a határok a Dunáig és a Rajnáig
- a polgárháborúk után béke és békepropaganda

SZÖVEG + KÉP: Augustus legközelebbi munkatársa, Agrippa, a Patheon építtetője + Pantheon

SZÖVEG + KÉP: Ara Pacis Augustae. Az augustusi békeoltár

Augustus: irodalmi aranykor
Vergilius (Eclogák, Georgica, Aeneis)
Horatius
Ovidius

Augustus támogatta, hogy Vergilius Róma múltját, jelenét, jövőjét megverselő nemzeti eposzt írjon (Aeneis, főszereplője: Aeneas). A középkorban az Aeneis a Biblia után a legolvasottabb művé vált.

SZÖVEG + KÉP: Vergilius ókori szobra és középkori kódex-ábrázolása

SZÖVEG + KÉP: Epizódok Aeneas életéből: Menekülés Trójából + Aeneas Didó karthágói királynő előtt

A római birodalom jellege a Kr.u. 1-2. században

- Augustus a polgárháborúk végén megállította a római társadalom militarizálódási folyamatát.
- 60-80 millió lakosú birodalom. Viszonylag kis létszámú professzionális hadsereg (25 légió, azaz 150000 fő + 200000 fő auxiliák (segédcsapatok) = 350-400 000 fő)
- Kis létszámú bürokrácia
- Alacsony adók
- Városi önkormányzatok megmaradnak
- A birodalmi hatalmi központ a helyi eliteken keresztül kormányzott
- A birodalom városi önkormányzatok hatalmas halmaza (a városi autonómia klasszikus ókor jellegadó vonása), aminek csak a „tetején” jelenik meg a központi hatalom. Ebben az értelemben Róma a császárság első kétszáz évében „atipikus birodalom”, mert nem tartott fenn hatalmas bürokráciát.

Traianus császár (98-117)

A birodalom elérte legnagyobb kiterjedését: Dácia és Mezopotámia meghódítása

SZÖVEG + KÉP: A dák háborúk győzelmeit ábrázoló Traianus oszlopa

A „jó császárok” kora

Traianustól (Kr.u. 98.) Marcus Aurelius haláláig (Kr.u.180)

A római birodalom virágzásának tetőpontja. A híres történész Gibbon szerint az emberi történelem legszebb időszak.

Hadrianus (117-138) alatt a birodalom védelemre rendezkedik be.

Marcus Aurelianus (161-180) filozófus császár. A kormányzás sztoikus filozófiai elveit vallja (a közösség szolgálata).

SZÖVEG + KÉP: Marcus Aurelius lovasszobra a Capitoliumon

A római birodalom válsága a 3. században

A válság és a zűrzavar időszaka (235-284)

- A római hadrendszer válsága (egyszerre három hadszíntéren kihívás Róma ellen: perzsa front a Közel-Keleten, gótok az Al-Dunánál, nyugati germánok a Rajnánál)
- Belső anarchia. Körülbelül két tucat császár 50 év alatt.
- A romanizáció válsága és „barbarizálódás”, főleg vidéken. A szenátori elit visszahúzódik. Hatalmi pozíciók a tisztikar kezében.
- Infláció – a pénz elértéktelenedése

SZÖVEG + KÉP:

Valerianus és Sapor

A vereséget szenvedő Valerianus császár letérdel a győztes Sapor perzsa nagykirály előtt. Perzsa dombormű

Aurelianus városfalak

A 3. század második felében Róma már védelemre szorult. Aurelianus császár falakat emelt a főváros köré.

Palmyra

A pozícióit Közel-Keleten ismét megerősíteni kívánó Róma elfoglalta a térség egyik legnagyobb karavánkereskedő centrumát: Palmyrát. A település művészettörténeti szempontból kivételes: a hellenisztikus építészet egyik legjelentősebb épületegyüttese.

A dominatus rendszerének létrejötte

Diocletianus császársága (284-305)

- Az illír származású katonacsászár, Diocletianus végül stabilizálta a határokat, és szilárdnak tűnő belpolitikai berendezkedést épített ki.
- A császár nyílt egyeduralmat vezetett be, nem támaszkodott a római szenátusra. A császári hatalom hadseregre építő nyíltan diktatórikus rendszerét hívja a történettudomány dominatusnak. A dominatust Diocletianus hatalomra kerülésétől számítják.
- Diocletianus megemelte a hadsereg létszámát, megállította a birodalomra támadó külső ellenségeket, az infláció letörésére hatósági ármaximáló rendeleteket adott ki.

A tetrarchia megteremtése

Diocletianus legeredetibb alkotása a tetrarchia megteremtése volt a 3-4. század fordulóján. Ettől fogva a kollegialitás elve alapján négy császár volt a birodalomban, nyugaton és keleten kettő-kettő. Diocletianus a császárok együttműködését feltételezve – uralkodása alatt ez be is vált – így akarta megszilárdítani a császári hatalmat.

SZÖVEG + KÉP: A velencei Szent Márk székesegyház oldalában ma is látható az egymást védelmező tetrarchák szobra.

SZÖVEG + KÉP: Diocletianus palotája – Split

Lemondása után a balkáni származású Diocletianus az Adria partján fekvő Splitben lévő magánpalotájába vonult vissza. Az egykori palota rekonstrukciója, illetve a mai óváros képe, ami a palota egykori falain belül épült.

A politikai stabilizáció kiteljesedése

Nagy Konstantin (Constantinus) uralkodása (306-337)

Nagy Konstantin apja (Constantius Chlorus), már Diocletianus alatt is szerepet vállalt. A Diocletianus visszavonulása utáni hatalmi harcban Chlorus fia, Constantinus fokozatosan megszerezte az egyeduralmat. Felszámolta a tetrarchiát. A hatalmi harcban egyik legfontosabb győzelmét a keresztények Istene segítségének tulajdonította. Ettől fogva támogatta – Diocletianus még üldözte – a keresztény vallást.

SZÖVEG + KÉP: Constantinus látomása a keresztéről Milvius hídnál vívott csata előtt

Csata a Milvius-hídnál

A Rómához közeli Milvius-híd, és Constantinus győzelme egy reneszánsz festményen, valamint a Krisztus-monogram, ami a kortársak leírása szerint megjelent Constantinus álmában a csata előtti éjszakán az „In hoc signo vinces” (E jelben győzni fogsz) felirattal.

A politikai stabilizáció kiteljesedésének elemei Nagy Konstantin (Constantinus) uralkodása (306-337) alatt:

- Constantinus új és hatékony adórendszert vezetett be
- Az infláció hosszú időszaka után értékálló pénzt vezetett be, az aranysolidust, amely az elkövetkező évszázadok egyik legszilárdabb értékű pénzévé vált.
- Tovább növelte a hadsereg erejét a határok védelmében. A barbárokat mindenhol visszaverték, a határok megszilárdultak.
- Új fővárost alapított, aminek elhelyezkedése jól érzékeltette, hogy a birodalom gazdasági és politikai súlypontja fokozatosan keletre helyeződött át.
- Constantinus intézkedéseinek köszönhetően a római birodalom másodvirágzása következett be a 4. században egészen a népvándorlás 378-ban kezdődő első hullámaig.

Bizánc megalapítása

Nagy Konstantin megalapította új fővárosát Bizáncot 330-ban.

A fővárost Új Rómának (Roma Nova) nevezték. A város ezer éven át a bizánci birodalom fővárosává vált. 1453-ban foglalták el a törökök.

A késő római kor

- A 3. századi válság és a kilábalás számottevő mértékben átalakította a római birodalmat.
- A hadsereg létszáma másfél-kétszeresére emelkedett

(350 000-400 000-ről 600 000-800 000 főre)

- Hatalmas bürokrácia épült ki az adószedés hatékonyságának biztosítására. A városi önkormányzatokat elsorvasztották, központi irányítást vezettek be helyi szinten is.
- A változások alapján a történettudomány új korszakról beszél, ami nemcsak a politikai berendezkedést (principátus után dominatus) érintette, hanem az egész társadalmat is. A 3. század végétől kezdődő korszakot a történészek késő római kornak, tágabb értelemben kései antikvitásnak (Late Antiquity) nevezik.

A kései antikvitás

4-6. század

A kései antikvitás természete

A történettudomány régebbi álláspontja szerint 476-ban a Nyugat-római birodalom bukásával ért véget az ókor és kezdődött a középkor.

- Ma a történészek kétségbe vonják 476 jelentőségét, és egy hosszú (és önálló) átmeneti korszakot iktatnak be az ókor és a középkor közé. Ezt kései antikvitásnak nevezik, ami a római birodalom 3. századi válságától a 7. század elején kezdődő arab hódításokig tartott.
- A római állam és társadalom jelentős változásokon ment keresztül a 3-4. század fordulóján a válság eredményeként. A városi önkormányzatok elsorvadása (= megváltozott természetű klasszikus antikvitás) és a birodalmi centralizáció felerősödése a klasszikus és a kései antikvitás nagy vízválasztója, ami bevezeti a kései antikvitás korszakát.
- A kései antikvitás századaiban a kontinuitást őrzi a korai császárkorral – és az egész klasszikus ókor világával – hogy mindvégig fennmaradt a földközi-tengeri civilizáció gazdasági és kulturális egysége.
- A kései antikvitás is alapvetően egy mediterrán súlypontú civilizáció volt, annak ellenére, hogy a lezajló nagy népvándorlás (378-568) hullámai szétverték a Nyugat-római birodalmat és csak a Kelet-római birodalom (a későbbi bizánci birodalom) maradt fenn.
- A kései antikvitás már a keresztény császárság korszaka
- A kései antikvitás az arab hódításokkal zárult le, mert ekkortól megszűnt a földközi-tengeri civilizáció egysége, a keresztény civilizáció súlypontja az Alpoktól északra tolódott, és a születő keresztény frank állam a 7. századtól kulturálisan is eltávolodott az ókor örökségétől.

A nagy népvándorlás kezdete

Hun és gót támadás 378-ban

A római birodalom Constantinus által teremtett stabilitása és másodvirágzása 378-ban ért véget, amikor a hunok és a gótok első ízben lerohanták a Balkánt.

A 370-es években a Volgánál megjelenő hunok rányomták a germán népeket a római birodalom hatáira, ezzel kezdetét vette a „nagy népvándorlás” kora.

Valens császár 378-ban Hadrianapolisnál (ma: Edirne) döntő vereséget szenvedett, és elesett, amikor megpróbálta a Balkánra támadó barbárokat megállítani. Utóda a tehetséges katona, Nagy Theodosius még utoljára nagy nehezen visszaszerezte a Balkánt.

A Nyugat- és a Kelet-római Birodalom kettéválása, 395

Nagy Theodosius fiai, Honorius és Arcadius megosztva örökölték a birodalmat. A két birodalomfél többet nem került egy kézbe.

A népvándorlás következő fázisa: germánok előzönlök a Nyugat-római birodalmat

A befagyott Rajnán 406 telén átkeltek a nyugati germán törzsek és egész Galliát (mai Franciaország) előzönlöttek. Erre már korábban is volt példa, de akkor még sikerült visszaszorítani a barbárokat. Most Gallia jelentős része végleg a kezükbe került.

Gallia elvesztése vezetett oda, hogy az 5. század elején Britanniát is fel kellett adni. A légiók végleg visszavonultak Britanniából, ahol a romanizált (kelta) brit lakosság másfél évszázadon át elnyúló harcot folytatott az Északi-tengeren érkező (germán) angol, szász, jüt törzsekkel szemben. Ezek a barbárok a 6. század második felében tudták csak elfoglalni és ellenőrizni az Angol-szigetet.

A nyugati gótok kifosztják Rómát

410

Alarik gótjai több éves birodalmon belüli vándorlás után Róma alá értek és hatalmas pusztítást rendeztek a városban, majd elvonultak. A kortársakat megrázta a legyőzhetetlennek hitt Róma kifosztása. 455-ben Geiserik vandáljai fosztották ki Rómát.

SZÖVEG + KÉP: Alarik gótjai, jobbra Geiserik vandáljai Rómában pusztítanak.

„Ravennában temették Rómát”

Az 5. században a Nyugat-római Birodalom utolsó császárai Rómából a jobban védhető Ravennába tették át székhelyüket. Ravenna a keresztény templomépítészet és mozaikművészet fontos helyszínévé vált.

Attila hun birodalma

(Attila halála 453)

A Nyugat-római birodalom végső meggyengülésében döntő szerepet játszott Attila hatalmas hun birodalma, amely az 5. század első felében élte fénykorát. A germán törzsek hol Attilát, hol a birodalmat támogatták. Bár Attila halála után birodalma szétesett, de a Nyugat-római Császárság is már csak árnyéka volt önmagának.

SZÖVEG + KÉP: Attila birodalma narancssárga színnel

A Nyugat-római birodalom bukása

Az utolsó (gyerek)császár Romulus Augustulus testőrparancsnoka, Odoaker 476-ban megbuktatta uralkodóját, ezzel véget ért a Nyugat-római Birodalom. Helyén germán királyságok jöttek létre: nyugati gótok az Ibériai-félszigeten, a keleti gótok Itáliában, a frankok Galliában hoztak létre államot.

Nagy Theodorik keleti gót állama Itáliában

6. század eleje

A tehetséges keleti gót uralkodó, Nagy Theodorik a 6. század első évtizedeiben békét hozott a meghódított itáliaiak számára. Letelepítette gótjait, de védte a helyi lakosság érdekeit is. Tisztelte a római kultúrát és megnyerte a régi római politikai elitet a közös kormányzás céljából. A nagy múltú római családokhoz tartozó Boethius és Cassiodorus vezető tisztségeket vállaltak Theodorik udvarában, így mozdították elő a római-gót együttélés eszményét.

SZÖVEG + KÉP: Theodorik mauzóleuma Ravennában

Nyugat és kelet. Eltérő fejlődési utak

Nyugaton a városok és a kereskedelem hanyatlása figyelhető meg, Keleten ez később és kevésbé következik be.

A kelet-római birodalom jellege

(korai bizánci korszak)

- Latin nyelvű államnyelv, közigazgatás és törvények
- Görög kultúra
- Despotikus hatalmi módszerek
- Cezaropapizmus (az állam beavatkozik az egyház életébe)

A kelet-római birodalom fővárosa a Boszporusznál

A város nevei: Büzantion, Roma Nova, Konstantinápoly, Bizánc, Isztambul

A Bizáncot védő falak

A híres hármass falrendszert hosszú ideig elfoglalhatatlannak tartották, a flotta pedig tenger felől sikerrel élelmezhetette a várost. 1453-ban az oszmán törökök erős tüzérsége révén sikerült elfoglalni a várost.

Renovatio Imperii Romani

A római birodalom felújítása

Justinianus (527-565) és felesége, Theodora uralkodása

Az energikus Justinianus célul tűzte ki az elvesztett nyugati tartományok visszaszerzését. Csapatai visszafoglalták a keleti gótoktól Itáliát, a vandáloktól Észak-Afrikát és a nyugati gótoktól az Ibériai-félsziget déli részét.

SZÖVEG + KÉP: Justinianus és Theodora ravennai mozaikokon

Justinianus nyugati hadjáratainak eredményei

Justinianus nagy eredményeket ért el nyugaton, de kimerítette a birodalom erőforrásait és nem foglalkozott a közel-keleti (perzsa) veszéllyel, valamint Balkánt fenyegető barbárokkal (szlávok, avarok).

SZÖVEG + KÉP: Justinianus és Theodora

Justinianus okos és hatalomvágyó felesége számottevő hatást gyakorolt a nagypolitikára. A hagyomány szerint a Balaton-felvidékről (ma Kékkút falva) hozatta kedvenc ásványvizét.

Hagia Sophia

A Justinianus által építtetett Hagia Sophia – később muszlim mecset – a keresztény világ egyik legnagyobb temploma volt

SZÖVEG + KÉP: Hagia Sophia. Templombelső

SZÖVEG + KÉP: Justinianus császár Institutiói

Justinianus kodifikáltatta a római jogot, és ebben a formában maradt fenn az utókor számára

SZÖVEG + KÉP: Keresztény mozaikművészet a kelet-rómaiak által visszafoglalt Itáliában
Ravenna, 6. század

A kereszténység kialakulása

Az első századok

- Az evangéliumok kanonizálása. Apokrifek
- Gnózis – a gnosztikus szekták tanítása („bérkaszárnnyát csináltak a mennyországból”, kozmikus hiba, dualizmus, dokétizmus, ezoterikus tanítás)
- A „nagy egyház”. Egyházszervezet – successio apostolica. Püspöki egyházak: hierarchia és horizontális struktúra. Kereszténység vs. a pogány kultuszok szerveződése.
- A kereszténység terjedése (számarány a lakosságon belül, Kelet-Nyugat, város-vidék, mely társadalmi rétegekben?). Római birodalomban (kivétel: Örményország, Etiópia, Írország)
- Pátriárkák. Pentarkhia a földközi-tengeri kereszténységben

SZÖVEG + KÉP: A kereszténység terjedése és a patriarkátusok

SZÖVEG + KÉP: A Rómához közeli Milvius-híd

Constantinus győzelme egy reneszánsz festményen, valamint a Krisztus-monogram, ami a kortársak leírása szerint megjelent Constantinus álmában a csata előtti éjszakán az „In hoc signo vinces” (E jelben győzni fogsz) felirattal.

Antik Krisztus ábrázolások

SZÖVEG + KÉP: Tabennisi

A keresztény szerzetesség kezdetei: Egyiptom, 3. század

Remete Szent Antal 251-356

Szent Pakhomiosz 287/292-346 kolostora Tabennisi-ben

Aszkézis mértéke, remete-közösség?

Lérins – a nyugati szerzetesség kezdetei, 5. század

Bencés szerzetesség – 6. század

SZÖVEG + KÉP:

Monte Cassino

A nyugati szerzetesség. A bencések

Kezdetek: Cassianus, Tours-i Szent Márton

Szent Benedek – Itália, 529-ben megalapítja a bencés szerzetességet

Gyakorlatias és józan középút

Ora et labora

Stabilitas loci (írek: peregrinatio pro Christo)

Engedelmesség

Nagy Szent Gergely támogatásával terjedt el

Európa védőszentje

8-10. században Nyugat-Európában szinte csak bencés szerzetesekkel találkozhatunk

Kulturális szerep!

SZÖVEG + KÉP:

Ciszterciták – 12. század

Ferencesek – 13. század

Dominikánusok – 13. század

Szalézi szerzetesek – 19. század

Görögkeleti szerzetesek
(bazilita szerzetesség)

Egyiptomi kopt szerzetesek

A Nyugat megalapítói

Kr.u. 4-6. sz.

Szent Ambrus – Milánói érsek, szemben a politikai hatalommal, hatására tért meg Ágoston, az első himnuszok szerzője a nyugati egyházban

Szent Ágoston

SZÖVEG + KÉP:

Tagaste

Gozzoli – a tagastei iskola

Hippo, Africa

Szent Ágoston életműve

Szent Jeromos – a Vulgata: nemcsak görög, hanem héber nyelvre is támaszkodott, a humanisták példaképe

Boethius (6. század) – A filozófia vigasztalása
+ skolasztikus módszer (axiómák) + görög filozófiai művek fordítása

Cassiodorus (6. század) – a tudós szerzetesség eszméje az ókori műveltség átmentésére. Kolostora: Vivarium

Nagy Szent Gergely pápa, 590-604 – gyakorlatias lelkipásztori attitűd, két korszak határán

Európa születése

A kései antikvitás vége a 6-7. század fordulóján

- Kulturális korforduló Itáliában
- A bizánci-perzsa háborúk
- Az iszlám születése és expanziója
- Bizánc átalakulása és a képrombolás

Kulturális korforduló:

Nagy Szent Gergely pápasága

Lassú eltávolodás az antik kultúra világától

SZÖVEG + KÉP:

Bizánc Justinianus után

A Kelet-római Birodalom jelentős területeket veszített Justinianus halála után.

Bizánc és Perzsia

A 6-7. század fordulóján Bizánc (Kelet-római birodalom) élet-halál harcot vívott a Szásszánida (újperzsa) birodalommal. A bizánciak végül felülkerekedtek, de mindkét nagyhatalom kimerült. A „nevető harmadik” a 630-as évektől támadó arabok lettek.

SZÖVEG + KÉP:

Arab hódítások

Változások a Mediterráneumban

A muszlim hódítások eredményeként bekövetkezett az antik Földközi-tengeri civilizáció egységének a felbomlása. (Henri Pirenne)

Az antikvitás három örököse: 1. latin kereszténység, 2. Bizánc, 3. iszlám

A földközi-tengeri kereszténység (keleti medence) az iszlám uralma alatt

A keresztény civilizáció súlypontja az Alpoktól északra tolódott, aminek politikai kikristályosodása a keresztény Frank Birodalom lett.

Az iszlám fenyegetése jelentős mértékben hozzájárult a keresztény Európa önazonosságának megszületéséhez.

732 Poitiers

A latin keresztény kultúrközösség születése

Európa északi kiterjedése...

Az angol térítés kezdete – 7. század eleje

Angolszász királyságok. Theodorosz és Hadrianus szerepe.

Ír előzmények - az ír szerzetesség szerzetesség sajátosságai (Szent Patrik, peregrinatio pro Christo, szerzetesi egyház, „visszáramlás” a kontinensre)

Az írek visszavonulnak a római kereszténység elől... Whitby zsinat – 664

Angolszász szerzetesi kultúra. Beda Venerabilis

Germánia evangelizációja. Szent Bonifác

A bizánci képrombolás és történelmi következményei

A pápaság és a frank királyság történelmi szövetsége a 8. század derekán (István pápa)

Ami Bizánctól megmaradt

Az arab hódítások nagy vesztese Bizánc volt, amely elvesztette az egész Közel-Keletet a 7. század során.

Önkéntelenül is védte a Nyugatot az iszlám ellen.

Kelet-római Birodalomból Bizánci Birodalom

A Kelet-római Birodalom területe lecsökkent, görögül beszélő állammá alakult át, ahol visszaszorult a latin nyelv.

A főváros lakossága lecsökkent, a városok általában hanyatlottak.

A Hérakleitosz császár által a 7. század első felében végrehajtott katonai és közigazgatási reformoknak köszönhetően Bizánc szívósan és eredményesen védekezett a túlerőben lévő arabokkal szemben.

Képromboló mozgalom

725-843

Ebben az időszakban a kibontakozó képromboló mozgalom – a császár és a hadsereg támogatta, de a szerzetesek ellenezték – minden emberábrázolást megtiltott. Az

elhúzódtó harcban végül a képtisztelők győztek, így a keleti egyházban a művészeti ábrázolás lehetősége megmaradt, de szigorú formai kötöttségek árán.

E kérdésben Damaszkuszi Szent János teológiája vált meghatározóvá, amely támogatta a képek ábrázolását.

SZÖVEG + KÉP:

Bizánci stílusú mozaikok
Szabályokhoz kötött formanyelv

Bizánci stílusú mozaikok a középkori Itáliában
Firenze, keresztelőkápolna

A frank állam

Chlodvig megkeresztelése – „az egyház legidősebb leánya”

Meroving és Karoling dinasztiaaváltás

Kis Pipin fia és utóda Károly

Nagy Károly (768-814)

800 császárrá koronázás Rómában

Megint van császár Nyugaton

Keresztény államszervezés mintaértékű kísérlete

Keresztény birodalom? Angolszász királyságok nem részei

Nagy Károly: „Európa atyja”

Minta a későbbi keresztény államok számára is

Nagy Károly birodalma és hódításai

Nagy Károly hódításai:

Itália – longobárdok

Ibériai-félsziget – arabok

(Roland ének)

Szászföld – germánok

Pannónia – avarok

Nagy Károly birodalmának belső rendje

Nagy Károly személyisége

Károly legitimitásának alapja: sikeres hódítások

Grófságok, örögrófságok és őket ellenőrző missus-ok rendszere

Hadszervezet: Régi germán gyalogság + új nehézlovasság (feudalizmus kezdetei)

Agrártársadalom, földbirtokos elittel. Főváros: Aachen

Karoling-reneszánsz

A keresztény kultúra megújítása

Előzmények: angolszász szerzetesi kultúra

Kulcsfigura: Alkuin

A szent szövegek egységesítése (liturgia stb.)

A latin szerepe – következmények a középkori Európában

Az antikvitás örökségének tisztelete

Iskolai művelődés jelentősége. Klasszikusok + késő antik réteg

Udvari és főpapi kultúra

Aacheni palotaiskola

Szociológiai szempontból rendkívül szűk réteg

Karoling-minuszkula – a szövegek másolása (amit ekkor lemásolnak, megmarad)

Másolás: elég könnyű a Nyugat szellemi önállóságához

A kolostori regula egységesítése (Aniani Szent Benedek)

A Karoling-birodalom után... Európa a 9-10. században

A Karoling-birodalom felosztása (verduni szerződés - 843)

Európa: nemcsak német, nemcsak francia

Sötét középkor?

Feudális anarchia. A társadalom alapvető szervezőelve: hűbériség

Az egyház válsága

Szegényes agrártársadalom

Európa „ostrom” alatt – szaracénok, vikingek, magyarok

**Az ezredforduló és a 11. század
A kilábalás jelei és a fellendülés kezdete**

A német-római császárság újjászületése (962)

Európa az ezredfordulón és a 11. században

A keresztények uralma a Földközi-tengeren
Pisa szerepe

Román katedrálisok - Hildesheim

Treuga Dei

Cluny szerzetesei élet helyreállítása, kolostori hálózat, apátok...
istentisztelet, esztétika – szép tárgyak...
+ zarándoklatok

Szent Anselmus – skolasztika kezdetei

1054 – a latin kereszténység megerősödő önbizalma

1096 Clermont-i zsinat. A keresztes háborúk kezdete

Európa nekilendülése

12-13. század

A középkor korszakai

- (Kései antikvitás – 4-6. század)
- Korai középkor – 7-10. század
- Érett középkor – 11-13. század
- Késő középkor – 14-15. század
- Az érett középkori fordulat „rétegei” (gazdasági forradalmak + új társadalmi struktúrák + fordulat a kultúrában)

A hosszú ciklus fogalma (longue duree)

- A fogalom francia Annales történetírói iskola kutatásainak eredményeként alakult ki a 20. században.
- Az iparosodás előtti Európában 100-200 éves hosszú ciklusok tapasztalhatók, amelyek a föld-népesség viszony tövényszerűségeiből határozhatók meg. Az agrotechnika termelékenységi korlátai mellett meghatározható a maximális népesség. Ehhez képest hosszú távú hullámmozgások figyelhetők meg.
- A népesség növekedése egyben a megművelt területek kiterjesztését is jelenti, és gazdasági fellendüléshez is vezet. („felfelé szálló ciklus”) A népesség csökkenése általában gazdasági recesszióval jár együtt. („lefelé szálló ciklus”)
- A preindusztriális korszakra jellemző hosszú ciklust meg kell különböztetni az ipari kapitalizmus korszakában az úgynevezett Kondratyev ciklustól, amely néhány évtizedes ingadozásokat jelent.

• A hosszú ciklus lehetséges okai

- 1. Történeti éghajlati körülmények változása (felmelegedés, lehűlés)
- 2. Politikai körülmények (anarchia, rend)
- 3. A népességnövekedés és csökkenés önmozgása
- 4. Agrárinnovációk, az agrárszektor termelékenysége

- **Népesedés és agrárgazdaság az ezredforduló előtti Nyugat-Európában**
- Késő római kor – Kr. u. 3. századtól népességfogyás jelei a római birodalom európai területén egészen a Kr.u. 7. századig. (Erőteljes pestisjárvány a Kr.u. 6. században Justinianus korában) Lefelé szálló ciklus.
- Kora középkorban a népesség lassú gyarapodása a Kr.u. 8. századtól.
- Ezt a Karoling-birodalom megszilárdulása valószínűleg éppúgy előmozdítja, mint a kedvezőbbé váló klimatikus körülmények.
- Kora középkor: nyomorúságos terméseredmények. Egy elvetett mag 2-3 szemet ad vissza. Alacsony népsűrűség.
- Lassú fordulat jelei az ezredfordulón = felgyorsuló népesség- és gazdasági növekedés

- **Fellendülés („felfelé szálló ciklus”) a 12-13. században**
Érett középkor

- **Népesedési és agrárforradalom a 12-13. században**

- Középkori földművelés innovációi
- SZÖVEG + KÉP:
Földművesmunkák
középkori ábrázolása
Benedetto Antelami szobrai az érett középkorban

- **A középkori városforradalom**

- A városok újjászületése
- Európai modell = nagy várossűrűség, de az átlagos város lélekszáma nem túl magas + városi autonómiák
- Vita: A városok újjászületése a belga Henri Pirenne szerint az újjászülető földközi-tengeri kereskedelemnek köszönhető. Az Annales alapítója, Marc Bloch szerint az agrárszektor növekvő hatékonyságának (a falu táplálni tudja a várost). Ma a történettudomány inkább ez utóbbi véleménnyel ért egyet.
- SZÖVEG + KÉP: Carcassone

- **Műszaki forradalom**

- Egyszerű gépek megjelenése – pl. Vizikerék
- A nagy számú vizikerék a becslések szerint kb. 10 millió ember munkáját váltotta ki az érett középkori Nyugat-Európában
- SZÖVEG + KÉP:
- Katedrálisok építése
- Új technikai eszközök, amit a görög-római ókorban még nem használtak.

- **„Kereskedelmi forradalom”**

Roberto Sabatino Lopez gazdaságtörténész kifejezése

- Kereskedelmi hálózatok kialakulása:
- 12-13. század: mediterrán + Hanza + Németalföldet és Itáliát összekötő utak
- 15. századtól: atlanti útvonalak + délnémet városok
- Kereskedelem: a középkori tőkefelhalmozás színtere

- **Válság és változás a 14-15. században**

- 14. század eleje: Meglepő méretű éhínség Flandriában
- 1348 nagy pestis – Európa elveszti lakossága 40%-át
- A földesúri jövedelmek válsága – a lovagkor alkonya és a központosított királyi hatalom megerősödése
- Kilábalás jelei a 15. században elsősorban a városgazdaságokban
- 15. század második fele ismét gazdasági és népesedési fellendülés kezdődik: nagy földrajzi felfedezések előzménye

A középkori Európa társadalmi modellje „A szabadságok kis körei”

Miért Európa?

A világtörténelem során Európában először valósult meg:

- *Agrártársadalmak helyett: Iparosodás*
- Felülről szerveződő *birodalmi modellhez képest: Demokrácia, népszuverenitás*
- *Közösségközpontú értékek helyett: Individualizmus*

Európa felemelkedése = a kapitalizmus születése?

Marx: eredeti tőkefelhalmozás a 16. századi Angliában – gazdasági tényező

Weber: a protestáns polgárság szerepe a tőkefelhalmozásban –vallásszociológiai tényező

A modern kapitalizmus kezdeteit mindketten a reneszánsz koráig vezették vissza és a középkort nem vizsgálták

A középkor szerepe az európai történelemértelmezésben (19. sz.)

A felvilágosodás és a francia forradalom óta a középkor:

- vagy a polgári társadalom negatív ellenpontja: középkori babonák, „tapossátok el a gyalázatost” (Voltaire az egyházzal), ancien regime
- vagy a modern világgal szemben az ideális hívő, organikus és közösségközpontú társadalom

Mindkét felfogás szerint: a középkor a modern világ ellenpontja és nem előzménye! (ez a felfogás nem vált kizárólagossá)

A középkor, mint a modern Európa előzménye

- 20. századi történetírás eredményei nyomán újabb felfogás alakult ki. Számos változata létezett
- A náci és a bolsevik totalitárius kihívással szemben a liberális és konzervatív gondolkodók felfogása
- Katolikus történészek hozzájárulása: Christopher Dawson, Gonzague de Reynold
- Eszerint a modern európai szabadságok a középkori autonómiák előzményeiből vezethetők le

SZÖVEG + KÉP:

Gonzague de Reynold

Christopher Dawson

„Magyar változat”: Hajnal István, Bibó István, Szűcs Jenő

Az „európai modell” a középkorban

- Birodalom hiánya: policentrikus modell, dinamizmus lehetősége
- „Szent” és „világi” (szakrális és profán) elválasztása – investitúraharc, mint a Nyugat „első forradalma”
- Hűbéri társadalom: alávetettség mellett megőrzött emberi méltóság
- Európai középkor: „szabadságok kis körei” (Bibó István)

- Városi autonómiák

- Jobbágyi szabadságok

- Rendi parlamentek

- Joguralom kezdetei

A birodalom hiányához:

SZÖVEG + KÉP:

Cseng Ho útjai

15.sz.

Investitúraharc

Nyugati modell:

nem teokrácia (iszlám kalifátus) és nem cezaropapizmus (bizánci császárság)

a szent és a profán megkülönböztetésén nyugvó felfogás

Investitúra: ki iktatja be a püspököt a világi vagy az egyházi hatalom?

A küzdelmet egyik fél sem nyerte meg, aminek nagy horderejű következményei lettek az európai történelemre nézve

Hűbéri társadalom

Hűbéri társadalom

- Személyi függés: számos társadalomban
- Feudalizmus: a hűbéri kapcsolat döntő eleme a földbirtok és a katonai szolgálat
- Európai feudalizmus (magánjogi kapcsolat):

- Földbirtok adomány (örökíthető)

- Katonai szolgálat

- Kölcsönösen jogok és köteleességek, jogi természetű kapcsolat, alávetettség mellett megőrzött emberi méltóság

Városi autonómiák

Fejedelmek által adományozott városi kiváltságok

Városi tanács, polgármester és a plébános megválasztása

Az éves adót egy összegben fizeti ki a város

Városfal építésének joga

Saját törvények alkotása a város életének szabályozására

Az orosz, a muszlim és a kínai város nem autonóm

Rendi parlamentek

Reprezentatív testületek

Az adómegajánlás joga

Joguralom kezdetei

Selyemzsinór Keleten

Despotizmus az oszmán török birodalomban

Ezzel szemben a joguralom kezdetei Nyugaton

Az újkori Európa felé...

Az európai kora újkor századai: a legitimáció kibontakozása „alulról”:

- Reprezentatív testületek (Középkori parlamentek öröksége)
- Hatalmak szétválasztása (Montesquieu) – törvényhozó, végrehajtó, bírói

- Szerződés elméletek (pl. Locke)
- Népszuverenitás (Rousseau)

SZÖVEG + KÉP:

Rousseau, Locke, Montesquieu

A középkori keresztény kultúra virágkora

12-13. század

A keresztény kultúra átalakulása a 12. században – az új központ: Párizs

A kora középkori bencés szerzetesi kultúra meghaladása
(korábban: vidék + egzegézés)

Észak-francia városfejlődés

SZÖVEG + KÉP:

Saint Denis, az első gótikus templom.

Erősödő királyi hatalom

Építtető: Suger apát: (román stílus helyett gótika)

Isten a, a fény

Szerzetesi iskolák helyett püspöki iskolák.

Egzegézés helyett intellektuális eljárások

Pantokrator helyett az evangéliumok Krisztusa

A gótika kibontakozása

SZÖVEG + KÉP:

Reims, Chartres

A keresztény kultúra újszerű jelenségei a 12. században

Ellenhatás: a ciszterciák

Megújuló szerzetesi aszkézis,

az értelmi megismerés korlátai (intellektuális kultúrával szemben)

SZÖVEG + KÉP:

A puritán cisztercita esztétika: Fontenay

Miért díszítitek a templomot, ha vannak szegények köztetek? (Cluny-vel szemben)

A kathar eretnekség: kihívás az új keresztény kultúrával szemben

Ferencesek

Domonkosok, Szent Tamás

A 13. századi fénykor – a gótika kiteljedése és tetőpontja
Ekkor épültek a legszebb gótikus katedrálisok

Az egyetem szervezete – egyetemi tanulmányok

Teológiai irányzatok a párizsi egyetemen

Az Arisztotelész-fordítások következményei

A reneszánsz kialakulása

A reneszánsz fogalma

- Reneszánsz (újjászületés): az európai kultúra nagy korszaka a 14-16. században, amely a görög-római antikvitás fontosságának a felértékelődéséhez és jobb megismeréséhez vezetett. Az antikvitással kapcsolatos ismeretek elmélyülése hozzájárult a reneszánsz ember kulturális önkifejezésének megújulásához. De: keresztény korszak!
- A reneszánsz a középkort „sötét”, kulturálisan elmaradott és elutasítandó korszakként látta. Vissza akart térni az ókor nagyszerű szellemi teljesítményeihez. Először talán Petrarca alkalmazta ezt a szemléletet.
- A reneszánsz Itáliából indult ki, és onnan terjedt szét Európa többi országában.
- A reneszánsz korában mélyreható változások játszódtak le nemcsak a kultúra területén, hanem az európai történelem egészében (nagy földrajzi felfedezések, modern államrendszer és hatalmi egyensúly kezdetei, reformáció, puskapor és nyomtatás elterjedése stb.)

A reneszánsz korszakolása

Hagyományos korszakolás Vasari nyomán: trecento, quattrocento, cinquecento (14.,15. és 16. század)

Giorgio Vasari (1511-1574), a 16. század jelentős itáliai humanistája, festőművésze művészeti életrajzainak megírásával, s nem festészete nyomán lett örökéletű. A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete című munkájának első kiadása 1550-ben jelent meg

Elméleti munkája az egyik első művészettörténeti munka. A Vite három részre osztott: a trecento, a quattrocento és a cinquecento művészeinek életrajzai következnek egymás után.

SZÖVEG + KÉP: Vasari

Reneszánsz vagy reneszánszok sora?

- A történettudomány kezdetben egyetlen – a 14. századtól Itáliában kezdődő – reneszánszról beszélt.

- De a középkor európai kultúrtörténete felfogható antikvításreceptiók (= „reneszánszok”) soraként, aminek következtében az ókorral kapcsolatos kulturális ismeretek elmélyültek, és az adott kor kultúrája is kiteljesedett.

1.) Karoling-reneszánsz (9.század)

2.) Ottók reneszánsza (ezredforduló)

3.) 12. századi reneszánsz (Haskins, amerikai történész vezette be a fogalmat az 1920-as évek végén)

4.) Az itáliai „nagy reneszánsz” (14-16. század)

Reneszánsz-értelmezések

- Jacob Burckhardt: a reneszánsz a világ és az ember felfedezése (antropológiai definíció) – 19. század
- Paul Oscar Kristeller: a reneszánsz a tudós humanisták filológiai és nevelési újításokat hozó mozgalma, irányzata (a szűkebb történettudományon és filológián belül maradó definíció) – 20. század
- Jean Delumeau: a reneszánsz az európai történelem nagy fordulata, amely a 14-16. században az emberi kultúra és társadalom szinte minden területén jelentős – a modern kor irányába ható – változásokhoz vezetett. (tágabb társadalom- és mentalitástörténeti definíció) – 20. század

A reneszánsz középkori előzményei

- „12. századi reneszánsz”: az antikvításra vonatkozó ismeretek kitágulása. Arab közvetítéssel érkező ógörög szerzők művei ismertté válnak Nyugaton.
- A gótika realizmusa: a szobrok valódi emberi arányokat fejeznek ki, és szépséget sugároznak
- Assisi Szent Ferenc természetszeretete

SZÖVEG + KÉP: Assisi Szent Ferenc. A chartres-i katedrális gótikus szobrai

„Proto-reneszánsz” szobrászat Itáliában

SZÖVEG + KÉP:

Nicola Pisano: A három királyok imádása
Keresztelőkápolna, Pisa, 13. század

A reneszánsz kezdetei

SZÖVEG + KÉP:

Giotto: Jézus életének képei
Capella Scrovegni, Padova, 14. század eleje

SZÖVEG + KÉP:

Giotto: A három királyok imádása
Capella Scrovegni, Padova, 14. század eleje

Giotto freskóciklusa Szent Ferencről Assisiben, 1320-1330

SZÖVEG + KÉP:

Szent Ferenc a madarakkal, 1320-1330
Giotto képeinek „verizmusa” (= valóság-hűsége) az utókor számára a reneszánsz művészet kezdetét jelezte.

Két világ határán

Dante (1265-1321): Isteni színjáték – a középkor és a reneszánsz között

A középkor összegzése: skolasztikus filozófiai szintézis

Előremutató mozzanat: kortársainak kivételes erejű egyénített ábrázolása a Pokolban

SZÖVEG + KÉP: Dante és kezében az Isteni színjáték

Korai reneszánsz: Petrarca

1304-1374

- Szonettjei korabeli olasz nyelven.
- Petrarkizmus: egy irodalmi tradíció kezdete. (= Szerelmi líra)
- Publius Cornelius Scipióról írt latin eposza = Africa.
- A latin nyelv megújítása, kolostori kódexek felfedezése ókori szövegekkel
- Hatalmas tekintély: Rómában költőfejedlemmé koronázták
- Az ógörög nyelv már érdekli, de még nem birtokolja ezt a tudást
- Petrarca latin nyelvű alkotásait értékesebbnek tartotta az olasz nyelvűeknél (tipikus humanista álláspont), míg az utókor fordítva vélekedik

SZÖVEG + KÉP: Petrarca

Petrarca és Avignon

A 14. században a pápák a provence-i Avignonban tartózkodtak („avignoni fogság”). Petrarca is élt a pápai udvarban, gyakran kritikusan viszonyulva a korabeli egyház visszásságaihoz.

SZÖVEG + KÉP: Az avignoni pápai palota

A nagy pestis (1348) hatása a művészetekre

Egész Európa és azon belül Itália művészeti fejlődését egy ideig megtörte a nagy pestisjárvány, mégis folytatódott a reneszánsz kibontakozása.

SZÖVEG + KÉP: Traini: A Halál diadala, Pisa, Campo Santo, 14. század

Korai reneszánsz: Boccaccio

1313-1375

1348 és 1353 között a nagy pestis hatására írta legfontosabb, az utókor csodálatát kiváltó művét, a Dekameront. *(Lásd gimnáziumi irodalom tananyag!)* Jó barátja volt a nálánál idősebb Petrarcanak, levelezésük bensőséges viszonyra utal. Élete utolsó húsz évét humanista tanulmányainak szentelte. Tudós munkáit latinul írta, s ezekre volt a legbüszkébb, de írt még 16 allegorikus eklogát, két moralizáló életrajzgyűjteményt, s egy nagyméretű mitológiai magyarázatgyűjteményt. Szegényen, anyagi gondok közt élt Certaldóban és Firenzében. Jellemző, hogy Petrarca 50 aranyat hagyott Boccaccióra végrendeletében azzal a megkötéssel, hogy bundát vegyen rajta. Nem sokkal élte túl nagy barátját; Certaldóban halt meg ősei házában, 1375. december 21-én.

SZÖVEG + KÉP: Boccaccio

Róma nagyságának feltámasztása a korai reneszánszban

Cola di Rienzo, a római népvézér

A 14. század első felében az antikvitás iránti érdeklődés megélénkülése és a pápák avignoni távolléte a római nép rövid életű politikai öntudatra ébredéséhez vezetett: Az egyszerű származású és tragikus sorsú Cola di Rienzo Róma egykori nagyságához akart visszanyúlni amikor egy időre a város népének élére állt. Róma, mint politikai eszme a reneszánsz elején számottevő hatással bírt.

SZÖVEG + KÉP: Cola di Rienzo szobra

Siena

A reneszánsz hajnalán a politikai közösség működtetésével kapcsolatos érdeklődés általában véve is erőteljes volt. Később a reneszánsz inkább a kulturális tartalmak megújítására korlátozódott. A kora reneszánszot jellemző politikai érdeklődés mutatkozik meg a sienai városházán Lorenzetti freskóciklusán.

SZÖVEG + KÉP: Európa egyik legszebb tere: Siena főtere és a városháza

Sienai városkép

Sienai városháza, Lorenzetti festménye a jó és a rossz kormányzásról

Siena bankárai (pl. Tolomei család) jelentős gazdasági szerepet töltek be a 13-14. századi Európában.

SZÖVEG + KÉP:

A jó kormányzás allegóriája

Sienai városháza, Lorenzetti festménye

Az egyik legerősebb itáliai politikai közösség Sienában alakult ki. A sienaiakat foglalkoztatta a város kormányzásának művészete

Siena legnagyobb vetélytársa: Firenze

Firenze bankárai, kereskedői és iparosai fokozatosan Siena felé kerekedtek.

A két város hosszú ideig vetélkedett egymással, és a fordulatos küzdelemben végül Firenze erősödött meg.

SZÖVEG + KÉP: A firenzei polgári kormányzás épületei: Bargello, városháza

Firenze gazdagsága

A város polgárai gyapjú megmunkálásával foglalkoztak és nyugat-európai uralkodóknak adtak hiteleket. A város gazdagságát kifejezi, hogy a 13. század közepén elsőként veretett finom aranyforintot.

A firenzei arany nemzetközileg is gyorsan ismertté vált és csak „firenzei”-ként, latinul Florentinus-ként hivatkoztak rá, amit Európa-szerte florin-nak rövidítettek. A Rajna mentén viszont a golden florin elnevezésből inkább az első tag maradt meg, így alakult ki a gulden elnevezés, ugyanakkor rövidítésben a Fl. jelzést használták a második tagra utalva.

Az olasz Firenze eredeti latin neve, Florentia, virágokat jelent, és arra utal a város jelképe, a lilium is. Ezek után eldönthetetlen, hogy az aranypénz a rajta lévő lilium után, vagy a városnév után kapta-e a nevét, de nyugodtan állíthatjuk, hogy leginkább mindkettő után.

Firenzei építkezések, mint a gazdagság kifejezői

Ki építi fel a keresztény világ legnagyobb templomát, Firenze vagy Siena?

SZÖVEG + KÉP: firenzei dóm, jobbra Siena temploma

Civic humanism

Coluccio Salutati
1331-1405

A firenzei köztársaság vezető tisztviselője

Jeles humanista és levélíró

A köztársasági értékek képviselője az itáliai egyeduralkodókkal és a zsarnokokkal szemben

A köztársasági berendezkedés támogatója, a zsarnok milánói fejedelem ellenlábas

Hans Baron a humanizmus történetének jeles 20. századi kutatója Salutatit a politikai kérdésekre is érzékeny, de a műveltséget fontosnak tartó polgári humanizmus (civic humanism) képviselőjeként tartotta számon.

SZÖVEG + KÉP: Coluccio Salutati

A reneszánsz kiteljesedése

A reneszánsz kiteljesedésének helyszíne: a quattrocento Firenzéje

A város képe a dóm megépítésével nagyban átalakult. A hatalmas templomot IV. Jenő pápa személyesen szentelte fel. A kupola építését 1436-ban fejezték be. A dóm is kifejezte Firenze gyarapodó gazdagságát. A dóm ma Olaszország harmadik, a keresztény világ negyedik legnagyobb temploma.

Brunelleschi és a firenzei dóm kupolája

Az első tudós építész, aki az új elvek szerint alkotott, a római emlékeket tanulmányozó, humanista műveltségű Filippo Brunelleschi volt (1377-1446). Firenze gótikus székesegyháza, a Santa Maria del Fiore négyzete fölé tervezett hatalmas kupola a középkori építészeti gyakorlat számára kivitelezhetetlennek bizonyult. Az elvont matematikai spekulációk alapján előre meghatározott arányok és méretek olyan új statikai feladatok elé állították az építészeket, melyeket gótikus szerkezetek alkalmazásával lehetetlen volt megoldani. A kupola reménytelennek tűnő felépítésére 1418-ban meghirdetett pályázatot Brunelleschi nyerte meg, aki rendkívüli mérnöki újításaival végül sikerre vitte a vállalkozást.

A reneszánsz építészet kibontakozása

Brunelleschi Rómában is járt, ahol tanulmányozta az ókori romokat, egyebek mellett a Pantheon kupoláját.

Az ókori építészeti romok és saját felfogása alapján alakította ki azt az építészeti stílust, ami a reneszánsz kezdetét jelentette az építészet történetében

SZÖVEG + KÉP: Brunelleschi és az ókori római Pantheon kupolája

Brunelleschi építészeti alkotásai

SZÖVEG + KÉP: Pazzi-kápolna

SZÖVEG + KÉP: Ospedale degli Innocenti

A reneszánsz építészet továbbfejlődése

SZÖVEG + KÉP: Palazzo Strozzi Reneszánsz templombelső Firenzében, 15. század

A reneszánsz ötvösművészet kibontakozása

A firenzei keresztelőkápolna kapuja

SZÖVEG + KÉP: Porta del paradiso (Michelangelo elnevezése)
1425-1452 között készült

A dóm melletti keresztelőkápolna kapujának pályázatát Brunelleschi kortársa, Ghiberti (1378-1455) nyerte el.

A kapu ószövetségi jeleneteket ábrázol, és minden idők egyik legjelentősebb ötvösművészeti alkotása.

Fő erényei: a perspektivikus ábrázolás alkalmazása és a harmonikus kompozíció

SZÖVEG + KÉP:

Porta del Paradiso
Éva teremtése

A reneszánsz festészet kiteljesedése

Masaccio 1401-1428

Ami Brunelleschi és Ghiberti a reneszánsz építészet és ötvösművészet kiteljesedése terén, az Masaccio szerepe a reneszánsz festészetben.

A fiatalon elhunyt Masaccio igazi művészi génusz volt, aki Giotto után nagyban hozzájárult a reneszánsz festészet kiteljesedéséhez.

SZÖVEG + KÉP: Masaccio önarckép

Masaccio: adógaras
Brancacci-kápolna, Firenze

A reneszánsz festészet felfedezi a perspektívát

SZÖVEG + KÉP: Masaccio Szentháromsága
Santa Maria Novella, Firenze

A perspektíva újszerűsége Masaccio festményén

Masaccio képe alkalmassá vált a térbeli mélység és a három dimenzió megjelenítésére.

A reneszánsz felfedezi a középkori kéziratokat

Petrarca óta a humanisták előszeretettel kerestek ókori szövegeket a középkori kolostorokban

A 15. század első felében Poggio Bracciolini számos kolostort keresett fel, és tevékenységének köszönhetően egyre több antik szöveg került be a reneszánsz „véráramába”.

A reneszánsz embere megtanul ógörögül

Az oszmán törökök fenyegető támadásai miatt számos bizánci tudós (pl. Bessarion bíboros, Manuel Chrysoloras) menekültek Itáliába. Magukkal hozták az ógörög nyelv iránti szeretetet és nyelvtudásukat. A 15. század első felében az itáliai humanisták nekik köszönhetően megtanultak ógörögül.

Manuel Chrysoloras a firenzei egyetemen oktatott ógörögöt.

A középkori értelmiségi még ritkán tudott ógörögül, de a reneszánsz során a görög tudás általánossá vált.

SZÖVEG + KÉP: Manuel Chrysoloras. Ógörög szöveg kódexben

Az ógörögül tudó humanista történetíró és államférfi
Leonardo Bruni, 1370-1444

Leonardo Bruni Coluccio Salutati tanítványa volt.

Közéleti emberként hitt a köztársasági értékekben, maga is a firenzei köztársaság egyik vezető tisztviselője volt.

Történetíróként megírta a firenzei nép történetét. Egyesek szerint ez volt az első modern történetírói munka Európában.

Jól tudott görögül, humanistaként elsősorban ógörög szövegek – például Arisztotelész – latinra fordításával foglalkozott.

A Mediciek Firenzéje. A „jó zsarnokok” városa

A reneszánsz humanista felfedezi a platóni filozófiát

A középkor filozófiája inkább Arisztotelészre támaszkodott.

A reneszánsz a 15. század második felében felfedezte a neoplatonikus filozófiát (Plotinosz – Kr.u. 3. század).

Lorenzo Medici támogatta Ficinót, aki Firenzében neoplatonista kört hozott létre.

SZÖVEG + KÉP: Plotinosz arcképe

Ficino műve Ficino arcképe

A reneszánsz embere felfedezi Róma romjait és a muzeológiát

A Laokoón-csoportot 1506-ban találták meg Rómában. SZÖVEG + KÉP:

A 15. századtól számos ókori szobrot találtak meg, amelyek a pápa, vagy előkelő római családok gyűjteményeibe kerültek.

Az európai muzeológia a reneszánsz során indult újtára az ókori műalkotások felfedezésével.

A reneszánsz humanistája megteremti a héber filológiát

SZÖVEG + KÉP: Johannes Reuchlin (1455-1522) német humanista a héber nyelv tudósaként hozzájárult a héber nyelvtan és filológia kialakulásához.

A reneszánsz humanista ettől fogva kell, hogy ismerje a három „szent nyelvet” (görög, latin, héber)

Machiavelli politikai filozófiája

„A cél szentesíti az eszközt”

A politikai filozófia fordulatának kezdete az újkor hajnalán.

A platóni-ágostoni erkölcsi idealizmus helyett a hatalom megragadásának, megtartásának és működtetésének technikájára összpontosított.

„Antropológiai pesszimizmus”

(Értelmezze ezt a kifejezést!)

SZÖVEG + KÉP: Machiavelli

A reneszánsz művészet tetőpontja: Leonardo, Michelangelo, Raffaello

A 15-16. század fordulóján a reneszánsz művészet központja Rómába került át, ahol a nagy pápai építkezések megfelelő mecenatúrát biztosítottak.

SZÖVEG + KÉP:

Leonardo: Sziklás Madonna, Michelangelo: Mózes és Raffaello: Athéni iskola

Fordulópont a művész szabadságában

Michelangelo 1508 és 1512 között dolgozott a sixtusi kápolna mennyezetfreskóin a Vatikánban. A megrendelő II. Gyula pápával szemben is valamennyire érvényesíteni tudta akaratát. Michelangelo festményei fontos mérföldkövet jelentettek a művészi szabadság érvényesülésének történetében. SZÖVEG + KÉP:

Változások az Alpoktól északra

A történészek régebben úgy tartották, hogy az Alpoktól északra lévő Európában a 15. század során csak a hagyományos gótikával találkozhatunk. Jelenleg azonban úgy vélik, hogy maga ez a gótika is sokat változott, és elmozdult például a pontosabb

valóságábrázolás irányába. Így hasonló tendenciák jellemezték, mint az itáliai reneszánszt.

A történettudomány ma úgy véli, hogy Európa itáliai és északi régiói saját hagyományaikból kiindulva egyaránt sokat változtak, sőt termékeny kölcsönhatások alakultak ki közöttük, ahol az északiak éppúgy hozzájárultak Itália művészi fejlődéséhez – mint a zene területén a flamandok – mint fordítva.

Például festészet területén az olaszok a freskót (friss falfelületre festés), míg a flamandok az olajfestés technikáját alkalmazták. Ez utóbbi nagyobb mértékű részletezést tett lehetővé a képen.

SZÖVEG + KÉP:

A flamand olajfestészet hagyománya
Jan van Eyck, 1390-1441

A Bárány imádása

Az Arnolfini házaspár

Claus Sluter monumentális prófétaszobrai Burgundiában
Középkori hagyományok és protoreneszánsz jelleg

A késő középkori „északi” – a burgundiai udvari – művészet történetének nagyhatású ábrázolója Huizinga (1872-1945) holland történész volt.

A középkor alkonya című könyve Magyarországon Szerb Antal fordításában vált ismertté.

Az északi és a déli hagyományok szintézise
Albrecht Dürer, 1471-1528

SZÖVEG + KÉP:

Dürer nürnbergi dél-német művész volt, akinek itáliai tanulmányai tették lehetővé, hogy az olasz reneszánsz művészeti vívmányait (harmónia) elsajátítsa és egyesítse az északi művészeti hagyományokkal (részletező technika).

SZÖVEG + KÉP:

Rotterdami Erasmus
Az északi humanisták „fejedelme”

A reneszánsz és a humanizmus a 15-16. század fordulóján egyre jobban elterjedt az Alpoktól északra fekvő európai országokban is.

Az északi humanisták legnagyobb hatású képviselője Erasmus volt, aki kritikusan viszonyult kora egyházának visszasságaihoz, de katolicizmusa miatt végül szembefordult a lutheri reformációval.

A reformáció kezdete általában véve is új irányt adott a reneszánsznak és a humanizmusnak.